

**Dr Najdan PAŠIĆ**

član Predsedništva SKJ

## NAUKA U REVOLUCIONARNOM PREOBRAŽAJU DRUŠTVA

Epohe velikih revolucionarnih prevrata ne ostavljaju nikad mnogo mesta ni mnogo istorijskih šansi za društveno neangažovanu, kontemplativnu nauku, koja svet posmatra sa gledišta društvene statike i koja sama doprinosi toj statici. Tačnije rečeno, takva nauka je besprizivno osuđena na puko epigonstvo i jalovost. Ova istina pokazuje se naročito reljefno u našem društvu danas, društvu koje nema neke velike naučne tradicije, pa nema ni mogućnosti da inercija takve tradicije prikriva prazninu u pogledu konkretnih naučnih ostvarenja tamo gde takvih ostvarenja nema.

Stvarni domet naše društvene nauke, njene šanse i njene istorijske mogućnosti, neposredno su determinisani njenom sposobnošću da postane faktor uključen i integrisan u revolucionarni proces društvenog preobražaja i da s tih pozicija osvetljava i osmišljava nove razvojne puteve samoupravnog društva.

Prenošenje samoupravljanja iz sfere teorijske vizije u sferu revolucionarne prakse otvara u sasvim konketnoj formi mnoštvo važnih problema čije rešavanje zahteva viši stepen i nove oblike neposrednog angažovanja nauke i revolucionarne teorije. Zbog toga svako udaljavanje društvenih nauka i kritičke teorijske misli od društvene prakse i njenih realnih i suštinskih problema može da izazove, s jedne strane, smanjenje sposobnosti društva da iskoristi u punoj meri objektivne mogućnosti svoga razvoja i s, druge strane, stagniranje naučne i teorijske misli, njihovu faktičku degradaciju.

Konciznu definiciju ovog problema dao je drug Kardelj u svojoj studiji »Beleške o našoj društvenoj kritici«. Na jednom mestu kaže: »Ako socijalističke snage ne budu sposobne da razviju stvaralačku društvenu kritiku, koja odgovara današnjim problemima, koja zna da posegne dublje u objektivne zakonitosti ranih faza soci-

jalističkog razvoja (ili kako obično kažemo: prelaznog doba) i otvori nove perspektive — naći će se socijalističko društvo pred jalovom kritikom, a aktuelne probleme će rešavati empirijski, stihijski, pragmatistički<sup>1</sup>.

Kad raspravljamo o teorijskom radu, onda se u fokusu te rasprave moraju naći problemi odnosa naše društvene prakse i odnosi nauke i teorije koje bi bile saznanji izraz, kritika i nužni putokaz te prakse. Govori se obično, bez mnogo udublјivanja u stvari, o zaostajanju nauke i teorijskog mišljenja iza zahteva prakse. Kada je reč o značajnom delu nauke i teorije koja se razvija na univerzitetskim katedrama i u institutima — i koja se ponekad pežorativno krsti profesorijalnom naukom — onda nije reč samo o prostom zaostajanju nego i o kretanju na dva različita koloseka.

Ne treba zaboraviti da smo posle jednog perioda, kome su osnovni ton davale tendencije dogmatske uniformnosti, ušli naglo u period naučnog i teorijskog »lessez faire-a«, u kome su ispoljile tendencije užurbanog i grozničavog uvoza naučne proizvodnje, naročito iz razvijenih kapitalističkih zemalja na Zapadu. Uvozene su, bez nekog strožijeg kriterijuma i selekcije, ne samo pojedine naučne koncepcije i istraživačke tehnike, nego kompletne naučne discipline sa teorijskim osnovama, metodologijom, pa čak i sa društvenom problematikom koja je predmet istraživanja. To je, razume se, moralo da stvori teškoće u odnosima nauke i društvene prakse.

Nošena pokretačkim silama revolucije, naša društvena praksa je svojim osnovnim stremljenjima i samoupravnim odnosima, koji su se u njoj začeli i počeli da izrastaju u čitav sistem društvene organizacije, prerasla u mnogo čemu okvire i horizonte klasnog društva.

Naša društvena nauka, jednim svojim delom, vratila se, međutim, u nasleđeni položaj sledbenika i trabanta institucionalne nauke i misaonih struja koje su često izražavale drugačije, našem društvu tuđe društvene odnose i ideološko-klasna opredeljenja.

Tendencija otuđivanja društvene nauke i teorijske kritike od prtkse samoupravnog preobražaja društva ispolјavala se, grubo govoreći, u tri osnovna vida.

Jedan vid otuđenja, karakterističan naročito za deo sociologije i političkih nauka, nastao je zbog mehaničkog ili bar nedovoljno kritičkog preuzimanja teorijsko-metodoloških koncepata koji su nastali u drugim društveno-istorijskim situacijama i pretežno kao izraz nastojanja i potreba konzervativnih društvenih snaga za očuvanje postojećeg društvenog stanja. U društvima koja sebe krste postindu-

<sup>1</sup> Socijalizam broj 9, 1965, str. 1085.



strijskim i postekapitalističkim, ili još hvalisanje »društvima izobilja« i »socijalne dobrobiti«, došlo je do vanredno velike ekspanzije jedne vrste društvenih nauka koje su s pravom nazvane naukama društvenog statusa quo (razne varijante neopozitivizma, vulgarnog empirizma i naročito funkcionalizma). Tamo gde su se javile, te »nauke« bez sumnje vrše, neke za poredak važne pa čak i neophodne funkcije: u sferi upravljačke tehnike, kao i u sferi ideologije, one na svoj način »podmazuju šrafove« vrlo složene mašinerije postojećeg društvenog poretka i daju neophodne podatke za orijentaciju tekuće politike u najrazličitijim oblastima društvenog života. Svojim vrlo apstraktnim generalnim teorijama i svojim metodima i tehnikama empirijskog istraživanja, one omogućuju prodiranje naučne misli do suština jednog određenog reda, ali ne i preko onoga što predstavlja »oficijelnu istinu« datog društva, istinu koja a priori isključuje mogućnost revolucionarnih društvenih promena ili takve promene trpa u sferu socijalne patologije.

Preneti mehanički na tlo revolucionarne prakse našega društva, kategorijalni sistem i istraživačka tehnika ovih nauka davali su rezultate koji su po pravilu bili društveno irelevantni, ili su čak zamagljivali pravu suštinu problema. Svodeći rezultate naučnih istraživanja na zbir trivijalnih empiričkih konstatacija, one su otežavale pa čak i sprečavale pristup dubljim suštinama društvenih zbivanja.

To, razume se, ne znači da smo od slobodnijeg komuniciranja sa društvenim naukama savremenog građanskog društva imali samo štete i da je ukupni bilans za nas negativan. I sa te strane dobila je naša društvena nauka značajne razvojne podsticaje. A negativni uticaji bili su utoliko manji ukoliko je naša naučna misao imala dublje korene u revolucionarnoj stvarnosti i iskustvima našega društva i ukoliko je, zbog toga, bila sposobnija da obavlja kritičku selekciju i prihvata samo ono što kao stvarna naučna tekovina i naročito kao metod i tehnika istraživanja može da nađe korisnu primenu i u analizi naše društvene stvarnosti.

Drugi tipičan vid otuđenja teorijske misli od društvene prakse jeste subjektivistička kritika te prakse sa stanovišta apstraktne humanističke filozofije i njenih principa izvedenih iz metafizičko-idealističkih predstava o čovekovom »generičkom biću«. Ta kritika je već u samom pristupu otuđena od prakse jer prilazi društvenoj stvarnosti ne da bi je kritički izučavala i tako na nju delovala, nego da bi joj sudila. Osnovna slabost ove kritike jeste ona ista od koje pate i shvatanja njenih osnovnih izvora i uzora: mladohegelijanskih radikalnih kritičara, koje je Marks kritikovao još dok je formalno pripa-

dao njihovom krugu, zatim, predstavnika frankfurtske neohegelijansko-mladomarksističke škole i, najzad, shvatanja Markuzea i Froma.

Zaneta sopstvenom prevratničkom misijom, ova kritika ignoriše pitanje realnih socijalnih snaga koje su kadre da izvrše stvarni revolucionarni preokret i pitanje objektivnih uslova u kojima to postaje stvarna istorijska mogućnost i nužnost. Ali baš ta slabost »radikalne kritike« stvara u isto vreme i privid njene snage: ona može u svojoj kritici da bude utoliko radikalnija i žešća ukoliko je manje vezana i opterećena poznavanjem objektivnih zakonitosti društvenog života kojima je Marks nastojao da naoruža revolucionarni radnički pokret.

Bilo bi, razume se, pogrešno previđati pozitivne podsticaje koje je kritika inspirisana delima mladog Marksa dala prevazilaženju okoštalih simplificiranih šablona dogmatiziranog marksizma i kritici njegove birokratske prakse, ili ignorisati značaj upozorenja na opasnosti koji nosi prodor građanskog neopozitivizma i funkcionalizma u marksistički način mišljenja.

Ali, posebno kada je reč o našem društvu, realni problemi društvenog preobražaja na socijalističkim i samoupravnim osnovama i borba za stvarnu humanizaciju odnosa na toj konkretno istorijskoj podlozi, dobili su već toliko realne i opipljive oblike i načine ispoljavanja da je na njih iluzorno delovati uvezenim oružjem apstraktne »radikalne kritike«.

Tu važi ono što je Marks pisao za nemački »istinski« socijalizam, pokazujući kakav korak nazad predstavlja ublaženje odnosa realne klasne borbe i sukoba društvenih interesa i apstraktne fraze uopštenog filozofskog humanizma i humanističke kritike. »Oni su svoje filozofske gluposti napisali iza francuskih originala. Tako su, na primer, iza francuske kritike novčanih odnosa napisali »otuđenje ljudskog bića«, iza francuske kritike buržoaske države pisali su »ukidanje vladavine apstraktnog opšteg« itd. . . . Tako je francuska socijalističko-humanistička literatura bila formalno kastrirana. Pa kako je ona u ruci Nemca prestala da bude izraz borbe jedne klase protiv druge, Nemač je bio sretan da je savladao »francusku jednostranost«, da je umesto istinskih potreba zastupao potrebu za istinom, a mesto interesa proletarijata interese ljudskog bića, čoveka uopšte, čoveka koji ne pripada nikakvoj klasi, čak uopšte ni stvarnosti, već samo maglenom nebu filozofske fantazije.«<sup>2</sup>

Postavljajući se elitistički iznad društvene stvarnosti i njenih realnih tokova, apstraktno-humanistička kritika nije u stanju da iz-

<sup>2</sup> Karl Marks i Fridrih Engels, *Izabrana dela* u dva toma, izdanje Kulture 1949, tom I, str. 39.



nađe rešenja za probleme koje pokreće, osim takvih »rešenja« koja u ime »čistog samoupravljanja« hoće da ukinu realne tokove samoupravnih procesa i da potisnu radničku klasu kao najvažnijeg društvenog subjekta tih procesa. A takva rešenja mogla bi imati samo jedan oslonac — državnu silu koja u borbi sa objektivnim zakonitostima društvenog života neprekidno jača izvore svoje osamostaljene vlasti nad društvom.

Treći, ali ne i najmanje opasni vid otuđenja teorije od društvene stvarnosti, ispoljava se u raznim oblicima dogmatizma, koji lišava marksističku teorijsku misao njene bitne revolucionarno-kritičke i dijalektičke dimenzije i svodi je na niz opštih mesta i uprošćenih, kanoniziranih formula. Bez sposobnosti da shvati i prizna ono novo što se rađa u revolucionarnoj praksi, dogmatizam kopa nepremostiv jaz između teorije i prakse, između normativnog i stvarnog.

Distanciranje jednog dela nauke i društvene kritike od živih problema društvene prakse ne može se prosto pripisati stranim idejnim uticajima na našu naučnu i teorijsku misao. Takav zaključak bi sigurno bio ne samo jednostran nego i pogrešan, pogotovu ako bi se na osnovu takve ocene prihvatilo mišljenje koje se čuje ne tako retko da izlaz treba tražiti u administrativnom sužavanju prostora za izražavanje divergentnih shvatanja i u idejnom autarhizmu.

Stanje u nauci i teoriji kao posebnim oblicima društvene svesti ne može se odvajati od opšteg idejnog stanja u društvu i materijalnih i drugih okolnosti koje su to stanje uslovili.

Duže vremena, manje ili više vidljivo, liberalizam je vršio veliki uticaj na opredeljenja i ponašanja ne samo u široj oblasti idejnog života društva nego i u Savezu komunista. S obzirom na prirodu društvenih slojeva koji se kroz njega oglašavaju na političkoj i društvenoj sceni, liberalizam traži uvek maksimalan prostor za individualnu akciju i za samotok društvenih kretanja, a minimalan prostor za organizovanu društvenu akciju i uticaj na tokove društvenog života. U uslovima nedovoljne razvijenosti i integrisanosti samoupravnih društvenih odnosa i niskog stepena akcione organizovanosti radničke klase, nije uvek uspevalo da se borba protiv birokratizma sa samoupravnih pozicija dovoljno razgraniči od liberalizma.<sup>3</sup>

Nije slučajno da je idejni sukob i obračun Saveza komunista sa liberalizmom u svojim sopstvenim redovima i u društvu nastupio u onom trenutku kada su stupanj razvoja samoupravljanja i razre-

---

<sup>3</sup> Školski primer za to daje iskustvo sa donošenjem i primenom amandmana XV. Intencija toga amandmana bila je veća sloboda radnih kolektiva u izboru oblika unutrašnje organizacije preduzeća, a rezultat je bio koncentrisanje više ili manje nekontrolisane vlasti u rukama tehnokratsko-birokratskog upravljačkog sloja.

šavanje društvenih konflikata na samoupravnoj osnovi nametnuli potrebu boljeg i svestranijeg organizovanja radničke klase i radnih ljudi uopšte, i to ne samo u organizacijama udruženog rada i u drugim osnovnim samoupravnim zajednicama, nego i na najširem društvenom planu. Vrlo važan vid ovakvog organizovanja radničke klase predstavlja neposredno samoupravno povezivanje i integracija udruženog rada sa naukom i njenim rezultatima.

Izgrađivanje stabilne samoupravne društvene pozicije naučne delatnosti i njeno uklapanje u sistem slobodne razmene rada između radnih ljudi i njihovih samoupravnih organizacija jeste put na kome treba da se ostvari povezivanje naučne i teorijske misli sa društvenom praksom.

Razvoj nauke i sve ono što on sobom donosi — stalan porast proizvodnosti društvenog rada, stalni porast sposobnosti društva da svesno određuje osnovne parametre svoga razvitka — to je, kao što je i Marks predviđao, postalo bitna karakteristika savremenog društva. Svako moderno društvo, svaki društveni sistem danas, mora da nađe *svoja* rešenja za problem apsorbovanja nauke u ukupni proces društvene reprodukcije na kome se zasniva njegova egzistencija. Velike klasne bitke našeg vremena prenele su se neposredno i na teren odnosa između nauke i društva. Problem od egzistencijalne važnosti za svaki društveni sistem jeste pitanje: koje konzekvence za društvene odnose i za samu nauku proizilaze iz određenih oblika vezivanja integracije nauke i teorije sa društvenom praksom. Konkretno, kakvi društveni odnosi i koje klasne pozicije jačaju na toj osnovi i kakvi su, u takvoj situaciji, uslovi i perspektive razvoja nauke.

U svojoj svojoj veličini i složenosti ovaj kompleks problema stoji danas i pred našim društvom. Noseći odgovornost za razvoj socijalističkog samoupravnog društva u celini, Savez komunista nosi odgovornost i za uspostavljanje takvih odnosa između nauke, teorijskog mišljenja i društvene prakse, iz kojih će neprekidno da se reprodukuje dominantna pozicija udruženog rada. To znači da treba graditi takav sistem odnosa u kome se svaki napredak nauke i teorijskog mišljenja izražava neposredno kao jačanje društvene moći čitave radničke klase i u kome se, s druge strane, svaki korak napred revolucionarne društvene prakse pretvara u impuls za naučno i teorijsko stvaralaštvo.

U pripremama za X kongres, Savez komunista je otvorio širok front borbe za rešavanje ključnih problema za dalji razvoj socijalističkog samoupravnog društva. Organizovano i što je moguće šire i neposrednije angažovanje nauke i teorije u rešavanju zadataka koje



definiše platformu X kongresa jeste u isto vreme i konkretan put stvaralačkog povezivanja naučnog i teorijskog mišljenja sa društvenom praksom.

Rešavajući probleme konstituisanja samoupravljanja kao celovitog sistema društvene organizacije, nauka rešava u isto vreme i pitanje svog sopstvenog samoupravnog položaja. Što je samoupravni položaj nauke uopšte a posebno društvenih nauka čvršće ugrađen u ukupan sistem društvenih odnosa, to je manje mogućnosti da potreba angažovanja nauke u rešavanju problema društvene prakse i u realizaciji usvojene politike bude iskorišćena za podređivanje nauke zahtevima političkog pragmatizma i za njeno degradiranje u apologetiku koja samo povlađuje dnevnoj politici i stvara iluzije o njenoj nepogrešivosti.

Za nauku istinski integrisanu u samoupravno društvo nijedan problem društvenog života i razvoja neće biti ni suviše sitan da bi se ona njime bavila, ni suviše krupan da bi, kao pitanje političke strategije, prevazilazio njene kompetencije. U razvijenom socijalističkom samoupravnom društvu konačno će biti prevaziđen »veći problem« međusobnog odnosa i konfrontacije nauke i politike, jer i jedna i druga postaju samo deo odnosa među samoupravno organizovanim radnim ljudima. A to i jeste cilj kojem težimo.